

ČEKOSLOVAKIJOS DIPLOMATINĖS TARNYBOS LIETUVOJE (1921–1939 METAIS) KLAUSIMU

Dalia Bukelevičiūtė

Doktorantė
Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto
Naujosios istorijos katedra
Tel. 268 72 86

Įvadinės pastabos

Dvišaliai Lietuvos ir Čekoslovakijos diplomatiniai santykiai tarpukariu yra vienas iš mažai tyrinėtų šių valstybių santykių aspektų. Lietuviškoje istoriografijoje nėra skirta dėmesio nei Čekoslovakijos atstovams Lietuvoje, nei abiejų šalių diplomatinės santykių problemoms. Norėtusi išskirti L. Švec'o išleistą knygą *Čekoslovensko a pobaltské státy 1918–1939*¹, kurioje atsispindi pagrindiniai Lietuvos ir Čekoslovakijos santykių aspektai, taip pat aktualus šio autoriaus straipsnis apie Lietuvos pripažinimo *de jure* aplinkybes². Čekoslovakijos atstovų Kaune asmenybės bruožus ir veiklos kryptis savo publikacijose yra aptarę čekų istorikai: L. Švecas straipsnyje apie Čekoslovakijos konsulą Kaune J. Galią³ ir J. Dejmecko straipsnyje apie Čekoslovakijos pasiuntinį Kaune J. Skalickį⁴.

Šiame darbe remtasi neskelbtų dokumentų, saugomų Lietuvos centriniame valstybės archyve (toliau LCVA) ir Čekijos užsienio reikalų ministerijos archyve (toliau AMZV), duomenimis – diplomatinės susirašinėjimų, atstovų ata-skaitų, politinių pranešimų medžiaga.

Šio straipsnio tikslas – atskleisti ne tik diplomatinės santykių užmezgimo aplinkybes, kai kurių Čekoslovakijos diplomatų veiklą, jų indėlį į dviejų valstybių bendradarbiavimą, santykių gerinimą ir plėtojimą. Bus siekiama akcentuoti aplinkybes, lėmusias Čekoslovakijos vyriausybės pozicijos pakitimus diplomatinės atstovybės Kaune atžvilgiu.

1. Pripažinimo *de jure* klausimas ir diplomatinės santykių užmezgimas

Lietuvos ir Čekoslovakijos diplomatinės santykių užmezgimo problema buvo tiesiogiai susijusi su Lietuvos siekimu, kad Čekoslovakija ją pripažintų *de jure*. Lietuvos oficialieji asmenys Lietuvos pripažinimu *de jure* aktyviai rūpinosi jau 1919 m. vykusioje Paryžiaus taikos konferencijoje. Tuomet Lietuvai teko susidurti su Rusijos klausimu, kuris ir tapo viena svarbiausių problemų, egzistavimu. Rusijos ateities per-

¹ Ši knyga išleista kandidatinės disertacijos pagrindu: Švec L. Kandidátská disertační práce: vývoj politických a hospodářských vztahů Československa s Pobaltskými státy v meziválečném období. Praha, 1995. 320 s.

² Švec L. Ruská otázka a problém uznání nezávislosti pobaltských států v Československé zahraniční politice v letech 1918–1921 // Český časopis historický. 1994/1996, č. 2, s. 303–337.

³ Švec L. Hudebník v diplomacii: Jaroslav Galia (1875–1941) // Slovanský přehled. 1999, č. 2, s. 148–163.

⁴ Dejmeck J. První Československý vyslanec na Litvě // Mezinárodní politika. 1994, č. 7, s. 31–33.

spektyvos domino tiek didžiąsias, tiek mažesniąsias valstybes. P. Klimas pripažino, kad tuomet tik viena Lenkija buvo išskirta iš buvusios Rusijos kaip savarankiška valstybė, o Lietuvos, Latvijos ir Estijos klausimai buvo svarstomi kartu su Rusijos problemomis⁵. A. Gaigalaitės teigimu, „Paryžiaus taikos konferencijos vadovai orientavosi į būsimos Rusijos valstybės atkūrimą“⁶. Rusijos klausimas tiesiogiai veikė Čekoslovakijos oficialiąją nuomonę Pabaltijo valstybių atžvilgiu. Čekoslovakija netgi nežiūrėjo į Lietuvą kaip į savarankišką valstybę ir nebandė jos išskirti iš Pabaltijo konteksto⁷.

Čekoslovakijoje po karo vyravo stiprios rusofiliskos nuotaikos – ten gyveno dauguma Rusijos emigrantų. Pirmasis Čekoslovakijos ministras pirmininkas rusofilas K. Kramaržas⁸ griežtai pasisakė prieš savarankišką Pabaltijo valstybių egzistavimą: „Jis netiki, kad Lietuva įgytų nepriklausomybę, jau nekalbant apie estus ir latvius, nes anksčiau ar vėliau Rusija atgysianti ir sutvirtėsianti [...]“⁹. K. Kramaržas savo nuostatas Lietuvos atžvilgiu išdėstė 1919 m. rudenį susitikęs su Lietuvos delegacijos nariais Paryžiaus taikos konferencijos metu. Lietuvos atstovų teigimu, K. Kramaržo siūlymai išlikti Rusijoje federaciniais pagrindais „prieštarauja

pamatiniam ir elementariam Lietuvos tautos ir valdžios nusistatymui“¹⁰. Čekoslovakijos užsienio reikalų ministras E. Benešas taip pat asmeniškai nebuvo suinteresuotas pripažinti Pabaltijo valstybes, jį domino tik Rusija ir santykiai su ja. L. Švecas atkreipė dėmesį į tai, kad aukščiausieji Čekoslovakijos valstybės vadovai (T. G. Masarykas, E. Benešas ir kiti) ir Tautos demokratų partija (vad. K. Kramaržas) laikėsi bendros pozicijos, kad turėtų išlikti stipri ir demokratinė Rusija, skyrėsi tik būdai, kuriais tai reikėtų pasiekti¹¹. Čekoslovakijos oficialieji sluoksniai dėl Pabaltijo savarankiško egzistavimo laikėsi rezervuoti¹².

Lietuvos oficialieji sluoksniai tiek Čekoslovakijoje, tiek kitose šalyse siekė, kad Čekoslovakija pripažintų Lietuvą *de jure* (taip pat užmegztų diplomatinis santykius). Lietuvos vyriausybė žengė pirmąjį žingsnį, kai pasiuntinys Berlyne J. Šaulys 1919 m. vasario 21 d. savo laiške Čekoslovakijos pasiuntinybei paprašė užmegzti diplomatinis santykius. Lietuva savo kandidatu į Pragę siūlė D. Malinauską, kadangi jis išmanė šios šalies politinę situaciją, mokėjo čekų kalbą. E. Benešą pavadavęs ministras pirmininkas A. Švehla sutiko su lietuvių sąlygomis tuo atveju, jeigu nebus kalbama apie oficialų di-

⁵ Klimas P. Lietuvos diplomatinėje tarnyboje. Vilnius, 1991, p. 22.

⁶ Gaigalaitė A. Lietuva Paryžiuje 1919 metais. Kaunas, 1999, p. 49.

⁷ Švec L. Ruská otázka a problém uznání nezávislosti pobaltských států v Československé zahraniční politice v letech 1918–1921 // Český časopis historický. 1994/1996, č. 2, s. 336.

⁸ Lietuvos delegacijos prie Paryžiaus taikos konferencijos posėdžio protokole K. Kramaržas charakterizuojamas „kaipo rusų draugas ir Rusijos orientacijos šalininkas Čekijoje“. Žr.: Lietuvos delegacijos posėdžio 1919 09 22 protokolas Nr. 87 // LCVA. F. 383, ap. 7, b. 13, l. 196.

⁹ Lietuvos delegacijos posėdžio Nr. 87 protokolas 1919 09 22 // LCVA. F. 383, ap. 7, b. 13, l. 196.

¹⁰ Lietuvos delegacijos posėdžio Nr. 87 protokolas 1919 09 22 // LCVA. F. 383, ap. 7, b. 13, l. 196.

¹¹ Švec L. Ruská otázka a problém uznání nezávislosti pobaltských států v Československé zahraniční politice v letech 1918–1921 // Český časopis historický. 1994/1996, č. 2, s. 319.

¹² Minėtoji pozicija Lietuvos atžvilgiu išryškėjo Lietuvą priimant į Tautų Sąjungą. 1921 m. rugsėjį vykusiose Tautų Sąjungos posėdžiuose Ženevoje Čekoslovakijos delegacijos pirmininkas buvo E. Benešas, tačiau jis iš Ženevos greitai išvyko. Tautų Sąjungos sudarytoje komisijoje naujoms narėms priimti Čekoslovakijai atstovavo jos pasiuntinys Paryžiuje Š. Osuskis. 1921 m. rugsėjo 22 d. Lietuva buvo priimta į Tautų Sąjungą „už“ balsavus 36 delegatams, tačiau tarp delegatų, kurie susilaikė ir komisijoje, ir galutinio balsavimo metu, buvo Čekoslovakijos (taip pat ir Jugoslavijos) atstovai.

plomatinį atstovą, o tik apie faktinį¹³. Sugrįžęs iš Paryžiaus, kur sužinojo apie neigiamą Santarvės požiūrį į Lietuvą ir nesėkmingą Lietuvos vyriausybės veiklą siekiant pripažinimo, E. Benešas nusprendė paruošto teigiamo atsakymo neišsiųsti.

1919 m. rugsėjį po Lietuvos delegacijos prie Paryžiaus taikos konferencijos pirmininko T. Naruševičiaus pokalbių su K. Kramaržu buvo „išrasta reikalinga užmegzti artimesnius santykius su čekais ir net turėti savo diplomatinį atstovą Čekijoje, akivaizdoje, kad ir bendro priešininko – lenkų“¹⁴. Tačiau Čekoslovakijos atstovo pozicija greitai pakito ir praėjus kelioms dienoms Lietuvos delegacija savo posėdyje konstatavo: „Mūsų atstovo į Čekiją K. Kramaržas neranda galima priimti, kadangi tai būtų nelojalu prieš Rusiją“¹⁵.

Besikeičiantys Lietuvos ir Lenkijos santykiai vertė Čekoslovakiją labiau domėtis Lietuvos reikalais. 1921 m. balandžio 4 d. Lietuvos atstovas Oskaras Milašius informavo Čekoslovakijos pasiuntinybės Paryžiuje sekretorių V. Trčką apie stabilią politinę ir ekonominę situaciją Lietuvoje, demokratinės vyriausybės buvimą, taip išdėstydamas Lietuvos norą gauti pripažinimą *de jure*. Buvo akcentuota, kad Lietuvos ir Lenkijos santykiai anksčiau ar vėliau bus draugiški, nors dabar Vilniaus problema šias dvi šalis supriešino. Po mėnesio, t. y. 1921 m. gegužę, Lietuvos atstovas Taline V. Gylis¹⁶ paklausė Čekoslovakijos spaudos atstovo B. Ausobskio: „Ar jau Če-

koslovakija pripažino Lietuvos Respubliką, kad būtų galima užmegzti diplomatinis santykius ir derėtis visais atžvilgiais“¹⁷. B. Ausobskis, neturėdamas įgaliojimų tiesiogiai atsakyti į tokį klausimą, V. Gyliui nepateikė konkretaus atsakymo, tačiau pareiškė, kad Lietuva galėtų nusiųsti į Prahą pusiau oficialų pasiuntinį¹⁸. B. Ausobskis kreipėsi į Čekoslovakijos užsienio reikalų ministerijos darbuotoją V. Girsą prašydamas paaiškinti, kaip būtų galima atsakyti į tokius Lietuvos užklausimus. Dėl Lietuvos pripažinimo V. Girsą pateikė spaudos atstovui Taline B. Ausobskiui atsakymą: „Pripažinimas iki šiol yra neįmanomas, tačiau santykius norime užmegzti, nusiųsime atstovą ir sutinkame su Lietuvos atstovo priėmimu“¹⁹.

1921 m. liepos 22 d. Čekoslovakijos vyriausybė užklausė Lietuvos valdžią, ar ši sutiktų užmegzti artimesnius ryšius su Čekoslovakija ir priimti jų konsulą. 1921 m. Čekoslovakijos atstovų skyrimo į Lietuvą klausimas buvo sprendžiamas Berlyne, bendradarbiaujant ten esančioms abiejų šalių pasiuntinybėms. Lietuvos pasiuntinybės Berlyne atašė E. Kremeris, vadovaudamasis Lietuvos valstybės įgaliojimais, kreipėsi į Čekoslovakijos pasiuntinybę teigdamas, kad kiek galima ankstesnis ekonominių ir prekybinių santykių užmezgimas paspartintų ir Čekoslovakijos konsulato įkūrimą Kaune. Informuota, kad Lietuva mielai priimtų Čekoslovakijos vyriausybės deleguotą asmenį, jam nesuteikdama oficialaus pripažinimo, kol nebus galutinai nustatyti abiejų šalių valstybiniai santykiai²⁰. Čekoslovakijos atstovas pažadėjo

¹³ Švec L. Ruská otázka a problém uznání nezávislosti pobaltských států v Československé zahraniční politice v letech 1918–1921 // Český časopis historický. 1994/1996, č. 2, s. 320.

¹⁴ Lietuvos delegacijos posėdžio Nr. 87 protokolais 1919 09 22 // LCVA. F. 383, ap. 7, b. 13, l. 196.

¹⁵ Lietuvos delegacijos posėdžio Nr. 88 protokolais 1919 09 25 // LCVA. F. 383, ap. 7, b. 13, l. 200.

¹⁶ V. Gylis Lietuvos atstovu Taline dirbo nuo 1920 m. vasario 24 d.

¹⁷ Pranešimas iš Talino p. min. Girsai 1921 06 08 // AMZV. II sekcija. K. 557A, č. j. 273/921.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ ČR URM pranešimas spaudos referentui Taline 1921 06 16 // AMZV ČR. II sekcija. K. 557A, č. 273/33.

²⁰ Čekoslovakijos pasiuntinybės Berlyne pranešimas ČR URM 1921 08 11 // AMZV ČR. II sekcija. K. 550, č. j. 13576/21.

kiek galima greičiau išspręsti šį klausimą ir kreipėsi į savo vadovybę Prahoje. Čekoslovakijos užsienio reikalų ministerija savo šalies pasiuntinybei Berlyne atsakė, kad atstovo į Lietuvą siuntimo klausimas dar nėra visiškai išspręstas, tačiau, atsižvelgiant į tokį Lietuvos pageidavimą, nutarta į Lietuvą išsiųsti „vietojo konsulo prof. J. Galią“²¹. Lietuvos pasiuntinybė Berlyne informavo užsienio reikalų ministeriją: „Čekoslovakija nusprendusi pasiųsti į Kauną vicekonsulą J. Galią, kuris, kol nebus nustatyti valstybiniai santykiai tarp Čekoslovakijos ir Lietuvos, ves pasiruošiamąjį darbą ir atstovaus Čekoslovakiją Lietuvoje“²². Lietuva išsiuntė į Prahą D. Malinauską, taip pat kaip neoficialų savo šalies atstovą²³.

Lietuvoje buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad Čekoslovakija susilaikė priimant Lietuvą į Tautų Sąjungą, abejonių kėlė ir pripažinimo *de jure* klausimas, nors neoficialiais atstovais jau buvo pasikeista. Steigiamojo Seimo Socialdemokra-

tų frakcijos narys V. Čepinskis 1921 m. spalio 12 d. pateikė užsienio reikalų ministrui J. Purickiui užklausimą, „kokiais motyvais jis vadovavosi, sutikdamas priimti Lietuvoje čekoslovakų konsulatinę agentūrą“²⁴. Savo paklausimą V. Čepinskis motyvavo taip: „Visiems žinoma, kad Čekoslovakijos Respublikos valdžia iki šiol ne tik neprisirengė pripažinti Lietuvos Respublikos, bet ir nemano tai padaryti, norėdama tokiu būdu įtikti Rusijos reakciniams gaivalams, o gal ir dar kokioms nors mums priešingoms galybėms“²⁵. Lietuvos užsienio reikalų ministras atsakydamas paklausėjui pabrėžė, kad nebuvo nė vienos priežasties, dėl kurios Lietuva turėtų atsisakyti užmegzti ryšius su Čekoslovakija. Jo nuomone, tas faktas, kad Čekoslovakija nedalyvavo balsavime priimant Lietuvą į Tautų Sąjungą, bet nebalsavo prieš, nėra tokia priežastis, dėl kurios reikėtų atsisakyti įsileisti jos atstovą²⁶.

Tokie svarstymai vertė sunerimti Čekoslovakijos vicekonsulą J. Galią. Jis 1921 m. lapkritį Čekoslovakijos užsienio reikalų ministerijai rašė: „Mūsų pozicijos blogėja kasdien, nežiūrint valdančiųjų sluoksnių korektiškumo, pastebimas ypatingas santūrumas. Jei norėtume dabar užmegzti santykius su Lietuva, jeigu mums Lietuva svarbi ekonomiškai ir politiškai, yra nepaprastai svarbu pagreitinoti pripažinimą *de jure*. To fakto atidėliojimas gali mums dabar paakenkti [...]“²⁷.

Didžiosios valstybės dar 1919 m. rudenį pradėjo keisti pozicijas Pabaltijo valstybių atžvil-

²¹ ČR URM pranešimas Čekoslovakijos pasiuntinybei Berlyne 1921 09 03 // AMZV ČR. II sekcija. K. 550, č. j. 13526/21.

²² Lietuvos pasiuntinybės Vokietijoje pranešimas LR URM 1921 09 28 // LCVA. F. 383, ap. 7, b. 211, l. 50.

²³ Per visą tarpukario laikotarpį Lietuvai Čekoslovakijoje atstovavo keturi asmenys – reikalų patikėtinis (*chargé d'affaires*) D. Malinauskas ir D. Zaunius, J. Aukštuolis bei E. Turauskas, turėję įgaliojimo ministro ir nepaprastojo pasiuntinio titulus. Archyvinė analizė leistų teigti, jog dar 1921 m. buvo kilę problemų dėl to, kad Lietuvai oficialiai nebuvo atstovaujama Čekoslovakijoje. Pavyzdžiui, 1921 m. birželį Pakarpatės Rusijos vicegubernatorius kreipėsi į Čekoslovakijos užsienio reikalų ministeriją prašydamas paaiškinti, kas atstovauja Lietuvos interesams jų šalyje. Kaip teigiama jo pranešime, Lietuvus piliečiai su savo problemomis dėl pasų kreipėsi į Latvijos konsulatą Prahoje, kuriame jiems buvo paaiškinta, kad šis konsulatas neturi tam įgaliojimų, o Lietuvos konsulatą Prahoje apskritai nėra. Čekoslovakijos užsienio reikalų ministerija į tokio pobūdžio užklausimą atsakė, kad nesant Lietuvos konsulato Prahoje Lietuvos piliečiai turėtų kreiptis į savo šalies atstovybę Berlyne. – Civilinis pranešimas iš Pakarpatės Rusijos 1921 06 30 // AMZV ČR. II sekcija. K. 557A.

²⁴ V. Čepinskio paklausimas Lietuvos užsienio reikalų ministrui 1921 10 12 // LCVA. F. 383, ap. 7, b. 211, l. 26.

²⁵ Ten pat.

²⁶ Užsienio reikalų ministro atsakymas į Seimo nario V. Čepinskio paklausimą 1921 11 23 // LCVA. F. 383, ap. 7, b. 211, l. 24.

²⁷ J. Galios pranešimas ČR URM 1921 11 18 // AMZV ČR, Pz – Kaunas 1921, č. j. 242/pol.dūv./21.

giu. Ėmė ryškėti skirtingi požiūriai į Rusijos klausimo sprendimą, kadangi nenuspėjamai keitėsi šios valstybės vidaus padėtis. 1919 m. rugsėjo 24 d. Anglija pripažino Lietuvą *de facto*. A. Gaigalaitės teigimu, Anglijos pripažinimas vertė ir kitas šalis peržiūrėti savo nuostatą buvusių Rusijos pakraščių tautų atžvilgiu²⁸. 1921 m. priėmus Pabaltijo šalis į Tautų Sąjungą, Čekoslovakija į Lietuvą, Latviją ir Estiją ėmė žiūrėti kaip į teisinės valstybes. Nuo 1921 m. rudens neoficialūs Čekoslovakijos atstovai jau tiesiogiai teikė informaciją iš Pabaltijo savo šalies užsienio reikalų ministerijai. 1921 m. lapkritį jau ir Čekoslovakijos prezidentas T. G. Masarykas nematė priežasčių, dėl kurių turėtų būti atidėliojamas pripažinimo *de jure* klausimas²⁹. Pabaltijo valstybių pripažinimui nebesipriešino ir rusofiliskai nusiteikusių jėgų (K. Kramaržo vadovaujama Tautos demokratų partija). Lietuva kartu su kitomis Pabaltijo valstybėmis Čekoslovakijos parlamente buvo pripažinta *de jure* 1921 m. gruodžio 29 d.

1922 m. sausio 24 d. Lietuvos užsienio reikalų ministras V. Jurgutis informavo Seimo narius, jog vakar jam J. Galia įteikė oficialų raštą, pasirašytą Čekoslovakijos ministro pirmininko ir užsienio reikalų ministro E. Benešo, kuriame „pripažįsta Lietuvą esant suverenią ir nepriklausomą valstybę“³⁰. Kartu V. Jurgutis pareiškė: „Aš manau, kad nėra reikalo aiškinti gerbiamesiems St. Seimo nariams, koks tai svarbus įvykis atsižiūrint į dabar susidėjusią tarptautinę situaciją [...]“³¹.

²⁸ Gaigalaitė A. Lietuva Paryžiuje 1919 metais. Kaunas, 1999, p. 59.

²⁹ Švec L. Československo a pobaltské státy 1918–1939. Praha, 2001, s. 68.

³⁰ Ministerių atsakymai į paklausimus // Steigiamojo Seimo darbai. 1922 01 24 I sesijos 164 posėdis, p. 2.

³¹ Ministerių atsakymai į paklausimus // Steigiamojo Seimo darbai. 1922 01 24 I sesijos 164 posėdis, p. 2.

2. Čekoslovakijos atstovai Lietuvoje

Čekoslovakijai Lietuvoje atstovavo trys asmenys – J. Galia, M. Niederlė ir J. Skalickis, tačiau tik pastarasis nuo 1936 m. turėjo įgaliotojo ministro ir nepaprastojo pasiuntinio titulą. J. Galia pradėjo dirbti kaip vicekonsulas, vėliau kaip konsulas, o darbą Kaune baigė turėdamas reikalų patikėtinio titulą. Konsulato įkūrimas Kaune visų pirma reiškė galimybę gauti ir perduoti informaciją, taip pat siekti glaudesnio tarpusavio bendradarbiavimo. Kaune veikęs konsulas buvo tiesiogiai pavaldus Čekoslovakijos pasiuntinybei Stokholme (net ir 1927 m. formaliai atidarius pasiuntinybę Kaune, J. Galiai, kaip ir M. Niederlei, nebuvo suteiktas pasiuntinio titulas). Čekoslovakija buvo linkusi į tris Pabaltijo valstybes žiūrėti kaip į visumą, tačiau skiriant pasiuntinius buvo atsižvelgta į specifines politines problemas – Latvijai ir Estijai atstovavę pasiuntiniai rezidavo Varšuvoje, o dėl Lietuvos ir Lenkijos konflikto aplinkybių Čekoslovakijos pasiuntinys Lietuvai rezidavo Stokholme.

Diplomatinės veiklos analizė leistų teigti, jog buvo laikomasi griežtų įsakymų ir suformuotos Čekoslovakijos diplomatijoje tvarkos, konsulai (Kaune ir Klaipėdoje), vėliau reikalų patikėtinis ir pasiuntiniai turėjo periodiškai siųsti į ministeriją savo veiklos ataskaitas, apibūdinti atstovaujamos šalies politinę, ūkinę ir kultūrinę padėtį, supažindinti su naujai atvykusių į tą šalį diplomatų biografijomis. Čekoslovakijos pasiuntiniai Lietuvoje, rezidavę Stokholme, labiau domėjosi Švedijos problemomis (tai pripažino ir pati Čekoslovakijos užsienio reikalų ministerija)³². Jie tik vieną kartą per metus buvo įpareigoti apsilankyti savo atstovaujamose šalyse.

³² ČR URM dokumentas 1934 10 23 // AMZV ČR. Tresorové spisy II/2, 1932–1934, č. 114368. 1934 09 15 (slaptieji dokumentai).

Lietuvos politikai ne kartą susitikimų su Čekoslovakijos atstovais metu nuogąstavo, kad mažai rodoma dėmesio Lietuvos problemoms. D. Zau-nius Čekoslovakijos pasiuntinį R. Fliederį (igaliotuoju ministru dirbo nuo 1927 m.) vertino ne kaip politinį atstovą, o kaip „biurokratinį“ valdininką. 1930 m. rugsėjo 5 d. skiriamuosius raštus Lietuvos prezidentui įteikė naujasis pasiuntinys V. Hurbanas, tačiau ir jis Lietuva mažai domėjosi. Tik 1936 m. Čekoslovakijos vyriausybė apsisprendė skirti J. Skalickį pasiuntiniu Kaune. Tai reiškė visaverčių diplomatinį santykių tarp abiejų šalių pradžią.

2.1. Čekoslovakijos atstovas prof. Jaroslavas Galia

1921 m. rugpjūčio pradžioje Lietuvos vyriausybė sutiko priimti Čekoslovakijos atstovą. J. Galia atvyko 1921 m. spalio pradžioje. Kaune buvo atidaryta Čekoslovakijos konsulinė agentūra. J. Galia čia dirbo kaip vicekonsulas. J. Galia buvo muzikos profesorius³³, kurį laiką dirbęs Rusijoje. Pažintis su Rusijos aplinka ir rusų kalbos mokėjimas turėjo nemažos įtakos jo paskyrimui dirbti Kaune. Savo pirmajame pranešime, datuotame 1921 m. lapkričio 2 d., J. Galia gerai atsiliepė apie priėmimą, pateikė išsamų Lietuvos aprašymą (istorija, kalba, inteligenti-ja ir kita).

Atvykus J. Galiai į Kauną, Čekoslovakija vis dar buvo nepripažinusi Lietuvos *de jure*, dėl to Lietuvos politiniuose sluoksniuose kilo abejonių dėl konsulato veiklos. Seimo narys V. Čepinskis ne tik pateikė užklausimą Lietuvos už-

sienio reikalų ministrui, bet ir vėliau Seimo posėdžiuose nevengė griežtų pasisakymų, kartu reikalaujamas ir pripažinimo *de jure*. 1921 m. spalio 21 d. Seimo posėdyje svarstant užsienio valstybių konsulatų padėtį Lietuvoje, V. Čepinskis klausė: „Aš nesuprantu, koku būdu yra pas mus Čekoslovakijos konsulas, kuris mus ne tik nepripažino, bet atvirai sako, kad ir nenori pripažinti, ir čia reiktų pastatyti klausimą: kokiems galams jis čia dirba?“³⁴ Lietuvos užsienio reikalų ministras J. Purickis, atsakydamas į V. Čepinskio paklausimą, pažymėjo, kad Čekoslovakijos atstovo atsiuntimas yra noras išaiškinti čekams Lietuvos reikalus ir tikrąją padėtį³⁵.

Čekoslovakijai 1921 m. gruodžio 29 d. pripažinus Lietuvą *de jure*, naujasis Lietuvos užsienio reikalų ministras V. Jurgutis pabrėžė ir asmeninį J. Galios nuopelną Seimo nariams teigdamas: „Teisingumas reikalauja, kad toj vietoj, būtų pabrėžta, kad tame įvykyje nemaža nuopelno ir pastangų dabartinio Lietuvai Čekoslovakijos atstovo Galios, kuris pastatė sau tikslą – neišvažiuoti iš Lietuvos, kol Lietuva bus *de jure* pripažinta Čekoslovakijos vyriausybės“³⁶.

1922 m. kovo 24 d. Čekoslovakijos vyriausybė patvirtino konsulinės agentūros performavimą į konsulatą. Vykdamas šį pakeitimą buvo atsižvelgta į Čekoslovakijos finansų ministerijos pastabas – konsulas nebus plečiamas, nepadidės biudžetas ir darbuotojų skaičius³⁷. Tuo metu konsulate, be J. Galios, dirbo dar keturi asmenys.

³⁴ V. Čepinskio pasisakymas // Steigiamojo Seimo darbai. 1921 10 21 I sesijos 134 posėdis, p. 38.

³⁵ Užsienio reikalų ministro atsakymas į Seimo nario V. Čepinskio paklausimą 1922 11 23 // LCVA. F. 383, ap. 7, b. 211, l. 22.

³⁶ Ministerių atsakymai į paklausimus // Steigiamojo Seimo darbai. 1922 01 24 I sesijos 164 posėdis, p. 2.

³⁷ ČR Ministrų tarybos prezidiumo pranešimas ČR URM 1922 03 25 // AMZV ČR. II sekcia. K. 550, č. 8763/22.

³³ 1928 m. Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečio proga sukūrė „*Te Deum Laudamus*“, kurį skyrė lietuvių tautai. Glaudžiai bendradarbiavo su Lietuvos kompozitoriais J. Tallat-Kelpša, Č. Sasnausku ir kt. Publikavo savo straipsnius žurnaluose „Muzikos menas“, „Muzika“.

Čekoslovakijos konsulas Kaune darbą pradėjo nuo 1922 m. gegužės 1 d.³⁸ Dėl diplomatinio statuso pakeitimo J. Galia prašė Čekoslovakijos užsienio reikalų ministerijos, kad Lietuvos užsienio reikalų ministerija būtų atitinkamai informuota ir šis konsulas galėtų vykdyti oficialią diplomatinę veiklą – tvarkyti ne tik ūkinius, bet ir politinius reikalus³⁹. J. Galia, siekdamas aukštesnio diplomatinio rango, 1922 m. spalį vėl kreipėsi į savo šalies Užsienio reikalų ministeriją, kad jam būtų suteiktas reikalų patikėtinio titulas. Savo pageidavimą motyvavo tuo, kad toks titulas buvo suteiktas Lietuvos atstovui Prahoje Donatui Malinauskui. Prašymas buvo svarstytas Čekoslovakijos užsienio reikalų ministerijos sudarytoje komisijoje 1922 m. lapkričio 4 d. Ji nusprendė nieko nekeisti⁴⁰.

Atidarius konsulatą galų gale buvo išspręstas ir atstovybės patalpų klausimas, nes ji buvo įsikūrusi „Metropolio“ viešbutyje. J. Galia skundėsi, kad pastaruoju metu Kaune yra sunku surasti tinkamas patalpas⁴¹. Jis kreipėsi į Lietuvos užsienio reikalų ministeriją prašydamas suteikti 5–7 kambarių butą. Ministerijos atstovas B. Dailidė Kauno miesto komendantui rašė: „Kadangi užmezgimas artimesnių ryšių ir palaikymas gerų santykių su Čekija yra labai didelės svarbos Lie-

tuvai, prašome padaryti žygių pavesti konsulatui prašomąjį butą“⁴². Čekoslovakijos konsulatui padėjo Lietuvos vyriausybė – įpareigojo Užsienio reikalų ministeriją susitarti su Krašto apsaugos ministerija ir užleisti patalpas Laisvės alėjoje, namo Nr. 14 pirmajame aukšte. Konsulatui buvo suteikti šeši kambariai ir virtuvė, susitarta dėl palankių nuomos sąlygų⁴³.

J. Galia buvo labai gerai pažįstamas su daugeliu Lietuvos politikų – tokiu populiarumu negalėjo pasigirti nė vienas vėliau jį pakeitęs Čekoslovakijos diplomatas. Tai pastebėjo ir spauda: „Palaikė pažintis su įvairiausiais mūsų visuomenės veikėjais, visur rodydamas retą taikingumą ir retą sugebėjimą megzti ryšius net labai painiomis mūsų gyvenimo apystovomis“⁴⁴. Po Lietuvoje įvykusio perversmo naujasis Lietuvos prezidentas A. Smetona su žmona 1927 m. gegužės 16 d. aplankė Čekoslovakijos konsulą J. Galią ir tai buvo antrasis prezidento vizitas pas užsienio šalies diplomata (pirmasis įvyko 1927 m. balandžio 27 d. pas Vokietijos pasiuntinį J. Marathą). J. Galia priklausė A. Smetonos pažįstamų ratui, tačiau santykiai su A. Voldemaru buvo gana įtempti. J. Galia net savo politiniuose pranešimuose negailėdamas kritikavo A. Voldemarą: „Savo tikslus ir pozicijas A. Voldemaras slepia ne tik nuo užsienio valstybių atstovų, bet taip pat nuo artimiausių savo bendradarbių“⁴⁵, A. Voldemarą jis dažnai vadindavo „diktatoriumi“.

Čekoslovakija abiejų šalių ekonominius santykius laikė prioritetiniais. Konsulas J. Galia

³⁸ 1922 m., be Čekoslovakijos konsulato, Kaune oficialiai veikė dar Estijos, Danijos, Didžiosios Britanijos, JAV, Latvijos, Olandijos, Prancūzijos, Suomijos, Švedijos ir Vokietijos konsulatai. *Petraitytė A.* Politika per kultūrą // Darbai ir dienos. Kaunas, 2001, t. 30, p. 26.

³⁹ Čekoslovakijos konsulo J. Galios pranešimas ČR URM 1922 09 28 // AMZV ČR. II sekcija. K. 550, č. j. 2798/22.

⁴⁰ Čekoslovakijos konsulo J. Galios pranešimas ČR URM 1922 10 31 // AMZV ČR. II sekcija. K. 550, č. 147.165/22-II.

⁴¹ Istorikė A. Petraitytė teigimu, tuomet Kaune labai trūko reprezentacinių patalpų, tad pirmieji diplomatai neretai įsikurdavo butuose, viešbučiuose, kurie, deja, nebuvo aukščiausios klasės. *Petraitytė A.* Politika per kultūrą // Darbai ir dienos. Kaunas, 2001, t. 30, p. 26.

⁴² B. Dailidės pranešimas Kauno miesto komendantui 1921 m. // LCVA, ap. 7, b. 211, l. 44.

⁴³ Čekoslovakijos konsulo J. Galios pranešimas ČR URM 1922 05 10 // AMZV ČR. II sekcija. K. 1, č. 1257/22.

⁴⁴ Čekoslovakijos atstovą p. J. Galią palydint // Lietuvos žinios, 1928, rugpjūčio 30.

⁴⁵ Čekoslovakijos konsulo J. Galios pranešimas ČR URM 1928 03 24 // AMZV ČR, Pz-Kaunas, č. 137/1/28.

ėmėsi labai aktyvios tarpininkavimo misijos plėtojant ekonominius santykius tarp Lietuvos ir Čekoslovakijos: jis kvietė dalyvauti Čekoslovakijos pramonininkus Kaune vykstančiose parodose, savo pranešimuose informuodavo pramonės ir prekybos kooperatyvus apie Lietuvos rinką (kokias prekes ir kokiomis sąlygomis jie galėtų eksportuoti), siūlė dalyvauti pramonininkams įvairiuose skelbiamuose konkursuose, pats mezgė kontaktus su Lietuvos prekybininkais, kad šie pirktų Čekoslovakijoje pagamintą produkciją. Viename politinių pranešimų Čekoslovakijos užsienio reikalų ministerijai 1925 m. jis teigė, kad Lietuvos valdžia siekia plėtoti pramonę šalyje ir investuotojams suteikia įvairių nuolaidų, dėl to Lietuvos ūkiui reikėtų skirti atitinkamą dėmesį, nes tai padidintų Čekoslovakijos importą į Lietuvą; reikia išnaudoti dabar esančią palankią situaciją. Be kita ko, primenama ir politinė situacija: „Lietuvos valdžios aplinka (Krikščionių demokratų blokas), taip pat neišskiriant ir opozicijos, nori bendradarbiauti su Čekoslovakija [...], nes Lietuva iš to gaus tik ekonominę naudą ir nereikės baimintis jokio politinio spaudimo, kuris galėtų iki tam tikro laipsnio vesti link politinės priklausomybės [...]“⁴⁶. Reikėtų pažymėti, kad J. Galiai einant konsulo pareigas Kaune Čekoslovakija visuomet užimdavo svarbią vietą tarp šalių, įvežančių savo produkciją į Lietuvą.

Vienas iš J. Galios nuopelnų šiuo klausimu buvo ir garbės konsulato Klaipėdoje įkūrimas. 1924 m. rudenį savo politiniame pranešime Užsienio reikalų ministerijai labai detalai išdėstė priežastis, kodėl Čekoslovakija turėtų atidaryti garbės konsulatą Klaipėdoje. Pateikdamas savo nuomonę akcentavo, kad: 1) reikėtų išnaudoti lietuvių kovą su vokiškąja konkurencija, 2) kon-

sulatas Kaune net ir geriausių norų turėdamas negali periodiškai pateikti išsamios informacijos apie ekonominę padėtį Klaipėdos krašte ir kartu žinių apie įvairias firmas, 3) konsulate Klaipėdoje galėtų veikti informacinė tarnyba, kuri rinktų informaciją apie ekonominių santykių kaitą tame krašte. Atkreiptas dėmesys į tai, kad Klaipėdoje savo konsulatus turi tokios valstybės kaip Vokietija, Belgija, Danija, Didžioji Britanija ir kitos. J. Galios nuomone, garbės konsulato Klaipėdoje įkūrimas turėtų paspartinti prekybą ir pagerinti ekonominius santykius tarp abiejų šalių⁴⁷. J. Galia siūlė M. Reišio kandidatūrą konsulo vietai Klaipėdoje užimti. M. Reišys Čekoslovakijos užsienio reikalų ministerijai buvo pristatytas kaip banko ir draudimo įstaigos vadovas, Lietuvos pirklių sąjungos pirmininko pavaduotojas, kovojantis prieš prekybos su vokiečiais įsigalėjimą Klaipėdoje⁴⁸. Čekoslovakijos užsienio reikalų ministerijos Politinė sekcija sutiko su šia kandidatūra atsižvelgdama į Ūkio ir prekybos sekcijų interesus, tačiau užklausė, ar M. Reišys nėra per daug politiškai nusiteikęs prieš lenkus ir vokiečius⁴⁹. Lietuvos vyriausybė 1925 m. balandžio 7 d. pritarė M. Reišio kandidatūrai ir garbės konsulatas pradėjo dirbti. Konsulo J. Galios teigimu, M. Reišio kandidatūra buvo patenkinti ir Lietuvos oficialieji asmenys: „Lietuvio paskyrimas Čekoslovakijos Respublikos garbės konsulu valdančiuosiuose sluoksniuose buvo priimtas labai maloniai ir su dideliu džiaugsmu, nes tai yra pirmas kartas, kad tokios aukštos pareigos būtų patikėtos lietuviui, nes iki šiol užsienio valstybių patikėtiniai buvo tik vokie-

⁴⁷ J. Galios pranešimas ČR URM 1924 11 28 // AMZV ČR. II sekcija. K. 550, č. j. 298/24/dūv.

⁴⁸ ČR URM dokumentas 1924 12 03 // AMZV ČR. II sekcija. K. 550, č. j. 197.687.

⁴⁹ Ten pat.

⁴⁶ J. Galios pranešimas ČR URM 1925 10 13 // AMZV ČR. IVsekcija. K. 739, č. j. 390/VIII/25.

čiai⁵⁰. Garbės konsulato Klaipėdoje veikla buvo išimtinai ekonominio pobūdžio, siūsti į Prahą pranešimai atspindi: prekybos ypatybes, įvairių firmų veiklą, firmų įsiskolinimus, konkurenciją su vokiečių firmomis, Lietuvos ir Čekoslovakijos firmų bendradarbiavimą. Nuo 1933 m. spalio 15 d. konsulatui Klaipėdoje vadovavo J. Galia jaunesnysis.

1927 m. Čekoslovakijos užsienio reikalų ministerijoje buvo svarstomas klausimas dėl konsulatų Helsinkyje, Taline, Rygoje ir Kaune pakeitimo pasiuntinybėmis, tačiau šis pakeitimas turėjo būti tik formalaus pobūdžio. Konsulai turėjo gauti reikalų patikėtinio titulų⁵¹. 1928 m. sausio 13 d. Čekoslovakijos Ministrų Taryba patvirtino tokį savo sprendimą. Tiesa, labiausiai minėtų pasiuntinybių įkūrimui prieštaravo Čekoslovakijos finansų ministerija, baimindamasi didesnių išlaidų. E. Benešui asmeniškai įsikišus į šio klausimo svarstymą, finansų ministras pareiškė, kad jis neprieštaraus konsulatų pakeitimui pasiuntinybėmis, jei Užsienio reikalų ministerija garantuos, kad Helsinkyje, Taline, Rygoje ir Kaune nebus savarankiškos pasiuntinybės, t. y. jose nereziduos pasiuntiniai⁵². Apie tokį Čekoslovakijos užsienio reikalų ministerijos priimtą sprendimą Lietuvos vyriausybė buvo informuota 1928 m. sausio 31 d. Čekoslovakijos reikalų patikėtinio Kaune buvo paskirtas J. Galia.

Tiesa, būta ir tokių svarstymų dėl diplomatių skyrimo, kurie sukėlė net rimtus ginčus tarp

Lietuvos ir Čekoslovakijos oficialiųjų asmenų. 1927 m. Čekoslovakijos užsienio reikalų ministerija buvo sumaniusi įsteigti pasiuntinybę Varšuvoje ir paskirti pasiuntiniu V. Girsą, kuris atstovautų Lenkijai, Lietuvai, Latvijai, Estijai bei Suomijai. Tokia žinia labai papiktino Lietuvos atstovus. Lietuvos politikai nenorėjo sutikti su ta mintimi, kad Čekoslovakija skirtų vieną pasiuntinį, kuris atstovautų kartu Lietuvai ir Lenkijai. Lietuvos ir Lenkijos ginčas turėjo tiesioginės įtakos ir diplomatų skyrimui šioms šalims. D. Zaunius, kalbėdamasis su V. Girsą, išreiškė jam nepasitenkinimą dėl tokio galimo sprendimo. E. Benešas asmeniškai tokią galimybę patvirtino. Lietuvos pozicija buvo tokia: „Mes nepriėmėme nei vieno pasiuntinio, kuris būtų kartu akredituotas Varšuvoje, mes esame karo padėtyje su Lenkija“⁵³. V. Girsą vadintas E. Benešo aplinkos žmogumi. Tokį E. Benešo užsispyrimą, pasak D. Zauniaus, galima laikyti ir politinių partijų tarpusavio konkurencijos bei įtakos padariniu. Kai buvo paklausta Lietuvos vyriausybės nuomonės dėl galimo V. Girsos skyrimo, gautas neigiamas atsakymas. Lietuvos vyriausybės požiūris buvo išdėstytas E. Benešui, kuris žadėjo dar pagalvoti. Po kurio laiko šios idėjos buvo atsisakyta⁵⁴.

1928 m. vasario 6 d. J. Galia pirmą kartą savo politinį pranešimą pasirašė naujuoju reikalų patikėtinio titulu. Šis paaukštinimas J. Galiai buvo suteiktas pačioje karjeros Kaune pabaigoje, nes jau 1928 m. rugpjūčio pabaigoje buvo atšauktas iš turimų pareigų⁵⁵. Atsiveikindami Lie-

⁵⁰ J. Galios pranešimas ČR URM 1925 04 29 // AMZV ČR, Pz-Kaunas, 1925, č. j. 162/I/dūv./25.

⁵¹ Čekoslovakijai atstovauti Estijoje, Suomijoje ir Latvijoje ir toliau turėjo jos pasiuntiniai, rezidavę Varšuvoje, o Lietuvai – pasiuntinys Stokholme. Vykstant pakeitimui diplomatinuose reikaluose atsižvelgta ir į tai, kad Lietuva vienintelė iš svarstytinų keturių valstybių turėjo savo pasiuntinybę Prahoje.

⁵² ČR URM dokumentas. Priedas. 1934 09 15 // AMZV ČR. Tresorové spisy II/2.1932–1934, č. 114368 (slaptieji dokumentai).

⁵³ Lietuvos pasiuntinio D. Zauniaus pranešimas LR URM 1927 01 14 // LCVA. F. 383, ap. 7, b. 691, l. 15–17.

⁵⁴ Lietuvos pasiuntinio D. Zauniaus pranešimas LR URM 1927 01 26 // LCVA. F. 383, ap. 7, b. 691, l. 18–19.

⁵⁵ Nuo 1931 m. darbo reikalų patikėtinio Taline, vėliau gyvendamas Prahoje palaikė draugiškus santykius su Lietuvos visuomenės veikėjais. 1938 m. Prahoje įsteigė čekų, slovakų ir lietuvių draugiją.

tuvos karininkai ir valdžios atstovai pasakė daug gražių žodžių apie abiejų valstybių bendradarbiavimą. Krašto apsaugos ministras T. Daukantas įteikė J. Galiai Vyčio kryžiaus trečiojo laipsnio ordiną. Spauda taip pat neliko nuošalyje – pažymėjo, kad J. Galiai teko užmegzti pirmuosius diplomatinis santykius ir būti lietuvių ir Čekoslovakijos piliečių suartėjimo pionieriumi⁵⁶.

Reikėtų sutikti su čekų istoriko L. Šveco pastebėjimu, jog prof. J. Galios veiklą reikėtų vertinti dvejopai: jis mokėjo sukurti teigiamą savo šalies įvaizdį ir užmegzti asmeninius kontaktus su įtakingais asmenimis, tačiau politinių pranešimų analizė leidžia teigti, jog stokojo kritinės analizės, o „pozityvus“ požiūrio kampas toli gražu ne visuomet atspindėdavo realią padėtį⁵⁷.

2.2. Čekoslovakijos reikalų patikėtinis 1928–1933 metais *Miroslavas Niederle*

1928 m. rugsėjo 1 d. buvo paskirtas naujasis reikalų patikėtinis Lietuvoje M. Niederlė. 1928 m. rugsėjo 13 d. jį priėmė prezidentas A. Smetona. M. Niederlė stebėjosi, kokį didelį vaidmenį Lietuvoje vaidina karininkai⁵⁸. Jis užmegzė ryšius ir su opozicijos atstovais (M. Sleževičiumi), įsitikino, kad Čekoslovakija yra populiari tarp Lietuvos politikų ir kultūros veikėjų. 1928–1933 m. glaudesnio bendradarbiavimo tarp Lietuvos ir Čekoslovakijos nebuvo, todėl ir M. Niederlės vaidmuo sprendžiant politinius klausimus nebuvo ryškus. Jis daugiausia tarpininkavo atstovaudamas Čekoslovakijos ekonominiams interesams, pateikdavo išsamią informaciją apie Lietuvos realijas savo šalies Užsienio reikalų ministerijai.

1928 m. spalio 28 d. M. Niederlė atstovybėje Kaune surengė priėmimą Čekoslovakijos įkūrimo dešimtmečiui paminėti. Tiesa, rengiant jį nebuvo išvengta nesklandumų. Informuodamas apie minimo renginio organizavimą M. Niederlė teigė: „Parašiau pakvietimą p. Prezidentui A. Smetonai, taip pat prezidento kanceliarijos vadovui dr. P. Bielskui [...]. Respublikos prezidentas į pakvietimą niekaip nereagavo ir niekam nepavedė jam atstovauti [...]. Panašiai kaip ir prezidentas bei jo aplinka pasielgė ir vyriausybės nariai, kurie taip pat į pakvietimą visiškai nereagavo [...]“. Iš to, ką man pasakė ministras D. Zaunius, galėjau suprasti, kad jis priėmime nedalyvaus, tačiau tikrai nesitikėjau, kad pakvietimą paliks neatstovaujama kito įgaliotojo asmens“⁵⁹. Surengtame minėjime tarp dalyvavusių 75 asmenų nebuvo nė vieno oficialaus Lietuvos Respublikos vadovo, tik ministras pirmininkas A. Voldemaras pavedė Užsienio reikalų ministerijos protokolo vadovui Blavešiūnui jam atstovauti. M. Niederlės surengtu priėmimu piktinosi tiesioginis jo vadovas pasiuntinys R. Fliederis (rezidavo Stokholme, tačiau buvo ir pasiuntinys Lietuvoje). Dėl Čekoslovakijos reikalų patikėtinio Kaune veiksmų R. Fliederis turėjo pasiūlyti savo šalies Užsienio reikalų ministerijai. Jis teigė, kad M. Niederlė, kadangi nebuvo pasiuntinys, neturėjo teisės kviesti valstybės prezidento. Šalies vadovą gali kviesti tik aukščiausio rango diplomatai. Griežtu tonu buvo pareikšta, kad M. Niederlė turi suprasti, jog jo titulas – reikalų patikėtinis – reiškia tam tikrus apribojimus. R. Fliederio politiniame pranešime buvo pabrėžta: „Manau, M. Niederlei reikėtų delikaciai išaiškinti, kad visuomet atsiklaustų Prahoje arba tiesioginio savo vadovo, prieš vykdydamas tokius demaršus; ir apskritai ge-

⁵⁶ З. И. и Я. И. Галия // Эхо, 1928 rugsėjo 2 d.

⁵⁷ Švec L. Hudební v diplomacii: Jaroslav Galia (1875–1941) // Slovanský přehled. 1999, č. 2, s. 163.

⁵⁸ Švec L. Kandidátská disertační práce. Praha, 1995, s. 120.

⁵⁹ M. Niederlės pranešimas ČR URM 1928 11 02 // AMZV ČR. II sekcia. K. 550, č. 464/28.

riau pasitartų, kai nėra dėl ko nors pats tikras⁶⁰. Lietuvos diplomatas reikalų patikėtinis Čekoslovakijoje J. Brėdikis taip pat atkreipė dėmesį į M. Niederlės darbo Kaune rezultatus ir teigė: „Čekai nėra patenkinti jo veikimu Lietuvoje ir mažai skaitosi su juo“⁶¹.

Lietuvos prekybai persiorientuojant į Anglijos rinką ėmė mažėti ir importas iš Čekoslovakijos⁶². M. Niederlė rūpinosi, kad būtų išlaikytos turėtos pozicijos Lietuvos rinkoje, tačiau iš Čekoslovakijos buvo perkama vis mažiau. Savo 1932 m. pranešimuose jis informavo, kad Lietuvos atstovai „Maistas“ ir „Pienocentras“ siekia kiek galima daugiau išvežti savo produkcijos į Čekoslovakiją, o kai kurioms jos įmonėms nebesuteikiami leidimai. M. Niederlė konstatavo, kad yra ribojamos Čekoslovakijos pramonės eksporto galimybės į Lietuvos rinką, o kartu sunkiau gauti ir valstybinius užsakymus⁶³.

2.3. Janas Skalickis – Čekoslovakijos pasiuntinys, rezidavęs Kaune nuo 1936 metų

1933 m. kovą į Kauną atvyko naujasis Čekoslovakijos reikalų patikėtinis J. Skalickis, paskirtas savarankiškai vadovauti Čekoslovakijos atstovybei Kaune. Prieš tai jis ketverius metus buvo dirbęs Vašingtone. J. Skalickis buvo gana jaunas, bet jau spėjęs padaryti karjerą diplomatas. Į Lietuvą jis atvyko tada, kai aštrėjo tarptautinė situacija, Lietuva ir Čekoslovakija turėjo nemažai bendrų interesų politikos klausimais.

⁶⁰ R. Fliederio pranešimas ČR URM 1928 // AMZV ČR. II sekcija. K. 550, č. 464.

⁶¹ Lietuvos *chargé d'affaires* J. Brėdikio slapta pranešimas LR URM 1931 03 20 // LCVA. F. 383, ap. 7, b. 1133, l. 26.

⁶² Plačiau apie tai knygoje: A. Gaigalaitė. Anglijos kapitalas ir Lietuva 1919–1940 m. Vilnius, 1986, p. 99–114.

⁶³ M. Niederlės pranešimas ČR URM 1932 05 02 // AMZV ČR. IV sekcija. K. 542, č. 1262/32.

„Neįtikėtina greitai J. Skalickis įrodė sugebėjimą įsigilinti į tos valstybės, kuriai buvo patikėtas, problemas“⁶⁴, pažymėjo istorikas J. Dejmekas. J. Skalickis išsiskyrė tuo, kad aktyviai bendravo su Lietuvos politikais, o tai jam leido tiesiogiai dalyvauti svarstant svarbias to laikotarpio problemas. J. Skalickis su Lietuvos užsienio reikalų ministru S. Lozoraičiu palaikė labai draugiškus santykius, kokiais nepasižymėjo nė vienas anksčiau rezidavęs Kaune Čekoslovakijos diplomatas. Kaip aiškėja iš J. Skalickio rašytų politinių pranešimų, jį mielai priimdavo ir Lietuvos užsienio reikalų ministerijos Politinio departamento vadovai. Aktyviai jis atstovavo ir ekonominiams Čekoslovakijos interesams, nors importas iš Čekoslovakijos ir buvo sumažėjęs. Lietuva tuomet siekė išlyginti abiejų šalių prekybos balansą, o Čekoslovakija su tuo nenorėjo sutikti. J. Skalickis rodė daug iniciatyvos, kad Čekoslovakija gautų valstybinius užsakymus, išlaikytų importo pozicijas Lietuvos rinkoje (ypač tekstilės, cukraus, avalynės). 1935 m. vasarį, kalbėdamas su Lietuvos užsienio reikalų ministerijos Ekonomikos departamento direktoriumi S. Kuzminsku, teigė: „Aš jam [S. Kuzminskui – D. B.] dar kartą priminiau mūsų gerai išvystytos pramoninės valstybės situaciją, kurios pranašumas tas, kad gali išvežti kada nori ir kiek nori, o Lietuva, kadangi gamina sezoninę produkciją, ne visada ją turi savo dispozicijoje [...]“⁶⁵.

1934 m. Čekoslovakijos užsienio reikalų ministerijoje buvo svarstoma galimybė skirti pasiuntinį trims Baltijos valstybėms. Pagrindinė tokio apsisprendimo priežastis buvo 1934 m. Baltijos Antantės sudarymas ir išaugęs Lietuvos, Latvijos ir Estijos politinis vaidmuo: „Bal-

⁶⁴ J. Dejmek. První Československý vyslanec na Litvě // Mezinárodní politika. 1994, č. 7, s. 32.

⁶⁵ J. Skalickio pranešimas ČR URM 1935 02 09 // AMZV ČR. IV sekcija. K. 542, č. 302 ai 1935.

tijos Antantės sudarymas yra reikšmingas politinis įvykis, kuris reikalauja, kad iš mūsų pusės galutinai būtų pereita prie naujo diplomatinio atstovybių pertvarkymo šiose šalyse, šis klausimas neturi būti toliau atidėliojamas“⁶⁶. Tuomet Lietuva ir Latvija jau turėjo savo pasiuntinius Prahoje ir į netolygų atstovavimą Čekoslovakijai dažnai atkreipdavo dėmesį lietuvių bei latvių diplomatai, kurie „mums išreiškia neįpraslines simpatijas ir Prahoje turi didelę politinę reikšmę“⁶⁷.

Norėtųsi plačiau apžvelgti 1934 m. Čekoslovakijos užsienio reikalų ministerijos siūlymų dėl galimo pasiuntinio skyrimo ypatumus. Tai liudija išlikę įslaptinti Čekoslovakijos užsienio reikalų ministerijos dokumentai. Viename jų – č. 114368, datuotame 1934 m. rugsėjo 25 d., teigiama, kad reikėtų kuo greičiau pereiti prie diplomatinio atstovybių trijose Baltijos valstybėse sutvarkymo, išlaikant jose politinį draugiškumą⁶⁸. Čekoslovakijos užsienio reikalų ministerijos II politinė sekcija pateikė punktus, kaip tai reikėtų padaryti. Trečiajame punkte teigiama, kad reikia skirti įgaliojimą ministrą ir nepaprastąjį pasiuntinį Lietuvai, Latvijai ir Estijai, kurie reziduotų Rygoje⁶⁹. Šio dokumento (č. 114368) priede nurodytos aiškos priezas-

tys, kodėl rezidencijos vieta norima pasirinkti Rygą: 1) Latvijos sostinė yra trijų valstybių sostinių centre ir iš jų pati didžiausia – turi 340 000 gyventojų, o Kaunas tik 95 000. Be to, Latvijos teritorija yra didžiausia. 2) Užsienio politikai yra naudingiau, kad pasiuntinys Baltijos valstybėms reziduotų Rygoje, o ne Kaune. Lietuva turi dvi skausmingas užsienio politikos problemas, kurios pasunkina jos santykius su kaimynėmis, t. y. Lenkija ir Vokietija. Šios problemos – Vilniaus ir Klaipėdos kraštas. Ryga priešingai – yra greičiau neutrali. 3) Ekonominės aplinkybės verčia plėsti santykius su Latvija. 4) Nė viena užsienio valstybė neturi Kaune pasiuntinio, kuris kartu atstovautų ir Rygai, o Rygoje yra 6 pasiuntiniai, atstovaujantys ir Lietuvai (Anglijos, Belgijos, Suomijos, JAV, Ispanijos ir Švedijos). 5) Lietuviai patys pripažins šias svarbias priežastis, jeigu jiems bus paašškinta priimtina forma ir jeigu naujasis pasiuntinys palaikys aktyvius santykius, kadangi iki šiol mūsų pasiuntinys, rezidavęs Stokholme, neturėjo su jais jokių santykių⁷⁰. Tai buvo pagrindiniai Čekoslovakijos užsienio reikalų ministerijos argumentai, kodėl rezidencijos vieta reikėtų pasirinkti Rygą, o ne Kauną. Abejonių kėlė galimi Lietuvos ir Latvijos tarpusavio santykiai ateityje, nors abi buvo Baltijos Antantės narės. Čekoslovakijos užsienio reikalų ministerijos I skyrius pareiškė neturįs nieko prieš, kad pasiuntinys būtų paskirtas trimis minėtoms valstybėms. Šio skyriaus vadovas 1934 m. spalio 6 d. buvo susitikęs su prof. J. Galia pasikalbėti svarstomu klausimu. J. Galia pabrėžė, kad Estija neturėtų prieštarauti, tačiau jis abejojo, ar dėl tokio naujo organizacinio sprendimo nepablogės Čekoslovakijos santykiai su Lietuva; ji ekonomiškai bu-

⁶⁶ ČR URM dokumentas 1934 09 25 // AMZV ČR. Tresorové spisy II/2. 1932–1934, č. 114368. 1934 09 15 (slaptieji dokumentai).

⁶⁷ Ten pat.

⁶⁸ ČR URM dokumentas 1934 09 25 // AMZV ČR. Tresorové spisy II/2. 1932–1934, č. 114368. 1934 09 15 (slaptieji dokumentai).

⁶⁹ Šiame siūlyme taip pat buvo numatyta: 1) atšaukti pasiuntinio Varšuvoje įgaliojimus atstovauti Latvijai ir Estijai, 2) atšaukti Čekoslovakijos pasiuntinio Stokholme įgaliojimus atstovauti Kaunui, 3) pasiuntiniui Stokholme pavesti atstovauti ir Suomijai, 4) pasiuntinybei Rygoje skirti atskirą darbuotoją, kuris pavaduotų pasiuntinį arba reikalų patikėtinį Kaune ir Taline jiems nesant. Tuomet nereikėtų skirti darbuotojo iš centro (Prahos).

⁷⁰ ČR URM dokumentas 1934 10 23 // AMZV ČR. Tresorové spisy II/2. 1932–1934, č. 114368. 1934 09 15 (slaptieji dokumentai).

vo Čekoslovakijai svarbiausia iš trijų išvardytų Baltijos valstybių. Be to, J. Galia rekomendavo šio klausimo sprendimą atidėti iki kitų metų, kai bus galima nutarti, kokią įtaką turės Baltijos Antantė Lietuvos ir Latvijos santykiams⁷¹. Apie tokius svarstymus Čekoslovakijos užsienio reikalų ministerijoje buvo informuotas užsienio reikalų ministras E. Benešas, tačiau jokių galutinių sprendimų šiuo klausimu nebuvo priimta. Pasiuntinių atstovavimo trims Baltijos valstybėms sistema išliko tokia pati – Čekoslovakijos pasiuntinys Varšuvoje atstovavo ir Latvijai bei Estijai, o Čekoslovakijos pasiuntinys Stokholme – ir Lietuvai.

Ketvirtojo dešimtmečio pradžioje Lietuvą ir Čekoslovakiją pradėjo sieti net keletas bendrų tarptautinės politikos problemų: abiem šalims buvo aktuali galima Lenkijos ir Vokietijos grėsmė, 1934–1935 m. vyko derybos dėl Rytų pakto sudarymo. Čekoslovakijos reikalų patikėtinis J. Skalickis aktyviai dirbo Kaune derindamas Lietuvos ir Čekoslovakijos pozicijas tam tikrais klausimais. Lietuvą ir Čekoslovakiją pradėjo artinti politinis bendradarbiavimas, kartais nustelbdamas ekonominį. Nors Rytų pakto sudaryti nepavyko, aktyvi J. Skalickio veikla Lietuvoje turėjo įtakos tam, kad 1936 m. buvo nuspręsta užmegzti visaverčius diplomatinis santykius su Lietuva, tai yra kad Čekoslovakijos pasiuntinys reziduotų Kaune⁷². Reikalų patikėtinio J. Skalickio pareigos buvo paaukštintos ir jam suteiktas pasiuntinio titulas. 1936 m. balandžio 29 d. J. Skalickis įteikė savo skiriamuosius raštus Lietuvos Respublikos prezidentui A. Sme-

tonai kartu su Čekoslovakijos pasiuntinio V. Hurbano (rezidavo Stokholme, tačiau kartu ėjo ir pasiuntinio Lietuvoje pareigas) atsistatydinimo raštais. Į pasiuntinybę atvykęs Lietuvos užsienio reikalų ministras S. Lozoraitis J. Skalickį užtikrino, kad Lietuva labai vertina gilų draugiškumą ir simpatijas dirbant abiem valstybėms. Taip pat S. Lozoraitis pabrėžė, jog labai vertina tą faktą, kad Čekoslovakijos pasiuntinybė dabar bus Kaune⁷³.

Po Miuncheno suokalbčio iškilo Čekoslovakijos pasiuntinybių Baltijos šalyse ateities klausimas. Lietuvos pasiuntinys Prahoje E. Turauskas, domėdamasis šio klausimo sprendimu, 1938 m. lapkričio 23 d. aplankė Čekoslovakijos užsienio reikalų ministerijos darbuotoją dr. Krną, kurio teiravosi, ar nėra galvojama apie Čekoslovakijos atstovybių Baltijos šalyse apribojimą. Į šį klausimą buvo atsakyta, kad galutinai dar nėra nuspręsta, tačiau įmanoma, kad Pabaltijyje pasiliks tik vienas Čekoslovakijos pasiuntinys, kuris atstovaus ir kitoms dviem valstybėms. E. Turauskas išreiškė savo vyriausybės pageidavimą, kad jeigu nebūtų galima išlaikyti dabartinės padėties, Čekoslovakijos pasiuntinybė galėtų būti Kaune. Lietuva esanti aktualiausia Čekoslovakijai tiek dėl politinių, tiek dėl ekonominių priežasčių⁷⁴.

Pasikeitus politinei situacijai ir susikūrus Čekijai-Slovakijai, jos pasiuntinys J. Skalickis ir toliau aktyviai bendradarbiavo su Lietuvos oficialiaisiais sluoksniais, buvo aptariami tiek Lietuvos, tiek Čekijos-Slovakijos ateities klausimai. Paskutinis pasiuntinio J. Skalickio pasirašytas politinis pranešimas datuotas 1939 m. va-

⁷¹ ČR URM dokumentas 1934 10 10 // AMZV ČR. Tresorové spisy II/2. 1932–1934, č. 114368. 1934 09 15 (slaptieji dokumentai).

⁷² Pasiuntinys Latvijai ir Estijai buvo paskirtas daug anksčiau – 1935 m. birželio 6 d. Juo tapo Jaroslav Lipa, o jo rezidencija buvo Rygoje. Švec L. Čekoslovakijos a pobaltské státy 1918–1939. Praha, 2001.

⁷³ Čekoslovakijos pasiuntinio J. Skalickio pranešimas ČR URM 1936 04 30 // AMZV ČR, Pz – Kaunas 1936, č. j. 119-dūv.

⁷⁴ ČR URM dokumentas, pasirašytas Dr. Krno. 1938 11 23 // AMZV ČR. Tresorové spisy II/2. 1938–1939. Zazna m. (slaptieji dokumentai).

sario 25 d. Jame išdėstytos Klaipėdos krašto problemos, pastarųjų dienų įvykiai, pokalbio su Lietuvos užsienio reikalų ministru J. Urbšiu turinys. Kai 1939 m. kovo 22 d. Vokietija Lietuvai įteikė ultimatumą dėl Klaipėdos, J. Skalickis jau savaite nėjo Čekijos-Slovakijos pasiuntinio pareigų. 1939 m. kovo 16 d. Vokietijai okupavus Pragę, J. Skalickis griežtai atsisakė Lietuvoje reziduojančiam Vokietijos pasiuntiniui E. Zechlinui perduoti Čekijos-Slovakijos pasiuntinybę, „tačiau apie veikiančios pasiuntinybės išlaikymą valstybėje, kurioje kitų valstybių atstovai gyvena amžinoje baimėje dėl tolimesnių Vokietijos veiksmų, nebuvo galvojama“⁷⁵. Po pasiuntinybės panaikinimo J. Skalickis dar porą mėnesių gyveno Lietuvoje, o išvykęs į Didžiąją Britaniją ir Prancūziją įsitraukė į pasipriešinimo kovą.

Išvados

Diplomatinių santykių užmezgimo problema galutinai buvo išspręsta, kai Čekoslovakija pripažino Lietuvą *de jure*. Čekoslovakijos interesams Lietuvoje atstovavo prof. J. Galia, M. Niederlė ir J. Skalickis, tačiau tik J. Skalickiui 1936 m. buvo suteiktas pasiuntinio titulas. Čekoslovakijos užsienio reikalų ministerijos priimtų sprendimų atstovybės Lietuvoje atžvilgiu

⁷⁵ J. Dejmek. První Československý vyslanec na Litvě // Mezinárodní politika. 1994, č. 7, s. 33.

būtų galima išskirti 1927 m. kaip lūžinį datą, nes tuomet buvo atidaryta pasiuntinybė, nors ir turėjusi formalų pobūdį – atstovai įgijo reikalų patikėtinio titulą. Pasikeitusios politinės aplinkybės ir išaugusi Lietuvos politinė reikšmė Europoje turėjo įtakos tam, kad 1936 m. J. Skalickiui buvo suteiktas pasiuntinio titulas ir rezidencija Kaune. Čekoslovakijos atstovybė atliko jai Čekoslovakijos užsienio reikalų ministerijos skiriamas užduotis, visų pirma tai buvo ekonominių santykių plėtimas ir gerinimas, kadangi Lietuvos rinka laikyta vartais į Rusiją. Ilgiausiai Kaune dirbęs J. Galia užmezgė pirmuosius kontaktus su Lietuvos politiniais ir ekonominiais sluoksniais, jo asmenine iniciatyva 1925 m. buvo įkurtas garbės konsulas Klaipėdoje. J. Skalickis – labiausiai prityręs diplomatas, svarbus jo asmeninis indėlis derinant pozicijas dėl atskirų klausimų su Lietuvos užsienio reikalų ministru S. Lozoričiumi. Taip pat J. Skalickis aktyviai siekė išlaikyti Čekoslovakijos ekonominius interesus Lietuvos rinkoje. Kitaip nei J. Galia ir J. Skalickis, Čekoslovakijos reikalų patikėtinis M. Niederlė nepasižymėjo savo asmeninėmis savybėmis nei sprenddamas politinius, nei ekonominius klausimus. Čekoslovakijos diplomatams tarpukariu pavyko įsitvirtinti Lietuvoje rezidavusių diplomatų korpusu ir kartu suteikti išsamią informaciją apie padėtį Lietuvoje bei derinti dvišales pozicijas įvairiais klausimais su Lietuvos politikais.

THE QUESTION OF DIPLOMATIC MISSION OF CZECHOSLOVAKIA IN LITHUANIA IN 1921–1939

Dalia Bukelevičiūtė

Summary

The problem of diplomatic relation between Lithuania and Czechoslovakia is that Lithuanian historiography has not been investigated yet. There are very impor-

tant L. Švec works from the Czech historians. The base of this article is material from Lithuania and Czech Republic archives.

Recognition of *de jure* question and the entering into diplomatic relations with Lithuania and Czechoslovakia were discussed together. At the Paris Peace conference Czechoslovakia considered Lithuania as a part of Russian question. Only in 1921 autumn Lithuania and Czechoslovakia exchanged of non official representatives. In 1921 12 29 Czechoslovakia recognized Lithuania *de jure* and excluded it from Russian question. In 1922 Czechoslovakia diplomatic representative in Kaunas J. Galia became a consul.

J. Galia (1921–1928), M. Niederle 1928–1933) and J. Skalicky (1933–1939) represented Czechoslovakia interests in Lithuania. Only J. Skalicky was the ambassador extraordinary from 1936. The possibility to replace the consulate of Czechoslovakia to embassy of Czechoslovakia in Kaunas was discussed in the ministry of foreign affairs of Czechoslovakia in 1927. The embassy was opened only formally: ambassador extraordinary resided in Stockholm (till 1936), whereas a consul in Kaunas got *charge d'Affaires* title. In 1925 J. Galia provided an honour consulate in Klaipėda (the first consul was M. Reišys, from 1933 – J. Galia junior).

One of the most important questions raised by the Ministry of Foreign Affairs of Czechoslovakia for its diplomatic corps was the ability to make and develop the diplomatic contacts. Diplomats were also charged to care about the political questions and follow the different changes in the country. They informed the Ministry of Foreign Affairs of Cze-

choslovakia about the political and economical questions in their political reports.

J. Galia – the first Czechoslovakia representative – was very active diplomat because of his personal characteristics. He succeeded good relations with Lithuania politics. Being in Kaunas he personally worked on the question, that Lithuania would officially be recognised *de jure* by Czechoslovakia as soon as possible. Also J. Galia invited trades of Lithuania and Czechoslovakia to participate in exhibitions and encouraged them for close inter-cooperation. The import of Czechoslovakia to Lithuania increased significantly during his term of office in Kaunas.

M. Niederle relations with Lithuania politics were not very good. In 1928–1933 (the period he worked in Kaunas) the political cooperation was small. His role in solving political problems is not remarkable. Lithuania's trade begun to orientate towards the England's market during the 4th decade, therefore M. Niederle cared about the strengthening of Czechoslovakia's interests in the Lithuania's market.

J. Skalicky was the most active in the political cooperation between Lithuania and Czechoslovakia. Lithuania politics were informed Germany aggression to the Middle Europe by hi m. J. Skalicky had the close contacts with minister of Lithuania's Foreign Affairs – S. Lozoraitis. He also cared about the maintenance of Czechoslovakia's economic interests in Lithuania. During the personal contacts with official persons of Lithuania J. Skalicky always marked the importance of such relationships.

Įteikta 2003 05 30

Priimta spaudai 2004 05 18